

ra Hârûnürreşîd Bağdat'ın batı yakası-na geçerek Huld Sarayı'nda kalmaya baş-ladı. Halife Emîn de günlerini bu saray-da geçirdi.

Hârûnürreşîd'in ölümünden sonra oğul-ları Emîn ile Me'mûn arasında başlayan iktidar mücadelesinde Mansûr'un inşa ettirdiği sarayla Emîn'in oturduğu Huld Sarayı harap oldu. Me'mûn halife olun-ca (198/813) Horasan'da kalmayı tercih etti ve Bağdat'a dönmedi. Bağdat'taki saray nüfuzlu devlet adamlarından Ve-zir Hasan b. Sehl'e tahsis edildi. Me'mûn 204'te (819) Horasan'dan döndüğü za-man bir süre Rusâfe'de oturdu. Sonra da Dicle'nin sol kıyısında Muharrem ya-kınlarında kendisine bir saray yaptırdı. Bazı devlet dairelerini de şehrin doğu tarafına naklettirdi. Mu'tasım-Billâh da Sâmerî'ya geçmeden önce burada kal-dı. Sâmerî hilâfet merkezi olunca (221/836) Mu'tasım'dan Mu'temid-Alellah'a kadar (Müstâîn-Billâh hariç) bütün hali-feler Sâmerî'da oturdular. Mu'temid-Alellah 279'da (892) Sâmerî'dan Bağ-dat'a döndü, ancak önceki halifeler gibi Huld Sarayı'nda değil şehrin doğu yaka-sında Sûkusselâsâ'nın aşağı tarafındaki bir sarayda kalmaya başladı. Bu tarihten itibaren onun kaldığı saray ve saray-ın bulunduğu bölge Dârülhilâfe (Dârül-hilâfe) diye meşhur oldu. Burada bizzat halife ile aile efradının kaldığı Kasrû'l-firdevs, Kasrû'l-Hasenî, Kasrû't-tâcî ve daha sonra yapılan Kasrû's-Süreyyâ'dan oluşan dört köşk vardı ki bunların hep-sine "harîmü'l-hilâfe" deniliyordu. Mu'te-mid-Alellah'tan sonra gelen halifeler imar işine çok önem verdiler. Şehrin doğu kıs-mının üçte birini kaplayan Dârülhilâfe'de halifenin ed-Dârü'l-azîze denilen sa-rayından başka köşkler, camiler, çarşı-lar, hayvanat bahçesi ve parklar da var-dı. Saray ve müştemilâtının etrafı hilâl şeklinde bir iç surla çevriliydi. Selçuklu-lar zamanında surun Bâbülgarâbe, Bâ-bülbedr (Babülhâssa), Bâbülmâmme (Bâbü Ammüriye), Bâbünnübî (Bâbülatebe), Bâ-bünnasr, Bâbülbustân, Bâbü Sûkuttemr ve Bâbülmerrâtib adlı sekiz kapısı vardı. Yeni ve kalabalık mahalleler sarayın bu-lunduğu geniş sahanın etrafını çabucak kuşattı. Makdisî (ö. 381/991'den sonra), Bağdat'ın Medînetüsselâm, Bâdûrayâ, Rusâfe ve Dârülhilâfe olmak üzere dört bölgeden oluştuğunu söyler (*Ahşenü't-tekâsîm*, s. 120). IV. (X.) yüzyılda çok ge-niş bir alanı kaplayan Dârülhilâfe'de bin-lerce görevli, hizmetçi ve köle vardı.

Hükûmdarlar tarafından hilâfet ma-kamına yazılan bazı mektuplarda bir say-gı ifadesi olmak üzere Dârülhilâfe yeri-ne bazan "ed-Dârü'l-azîz", "el-Mevâkı-fü'l-mukaddese" gibi tabirlere yer veril-miştir. Bağdat'taki Dârülhilâfe Abbâsî-ler'in sonuna kadar ayakta kalmış, Bağ-dat'ın 656 (1258) yılında Moğollar tara-fından yağmalanması sırasında tahrip edilmiştir. Dârülhilâfe terkibi hilâfet mer-kezi olan diğer bazı şehirler için de kul-lanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 373-374; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 276-285, 864-925, 1553-1578; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 240-242; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 120; Hilâl b. Muhassin es-Sabî, *Rûsûmü Dâri'l-hilâfe* (nşr. Mihâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 7-9, 22-30, 31-79, 80-89; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, I, 99-105; İbn Cü-beyr, *er-Rihle*, Beyrut 1988, s. 202-204; İmâ-düddin el-İsfahânî, *el-Berku's-Şâmî* (nşr. Ra-mazan Şeşen), İstanbul 1979, V, 16; Kalkaşen-dî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 260, 264, 269, 270, 330-332; V, 491; VI, 189; G. Le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 242-278; R. Cooke, *Bagdâd* (trc. Fuâd Cemil — Mustafa Cevâd), Bağdâd 1962, s. 85-86; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-İrâk fi'l-'aşri's-Selcûkî*, Bağ-dâd 1385/1965, s. 69, 193, 194, 289, 402, 405; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beyrut 1968, s. 189-226; Ya'kub Luis, *Hitâtu Bağdâd fi'l-'uhû-di'l-'Abbâsiyyeti'l-âlâ* (trc. Sâlih Ahmed el-Alî), Bağdâd 1984, s. 100-107, 182-187, 290, 295, 304; M. Streck, *Hitâtu Bağdâd ve enhârü'l-İrâkî'l-âdîme* (trc. H. İsmail Ali), Bağdâd 1406/1986, s. 66-67, 122-133; a.mlf., "Bağ-dâd", *İA*, II, 197-199; Abdülazîz ed-Dürî, "Bağ-dâd", *DİA*, IV, 426, 429.

RAMAZAN ŞEŞEN

DÂRÜLHİLÂFE ALTINI

II. Mahmud'un
(1808-1839)

saltanatının on beş ve on altıncı
yıllarında basılan altın sikke.

Birine "dârü'l-hilâfeti'l-aliyye", öteki-ne de "dârü'l-hilâfeti's-seniyye" denilen bu iki sikkeye halk arasında "surre altı-nı" adı verildiği gibi "Kâbe altını" da de-

nilmekteydi. Ağırlık ve ayar bakımından atık **adlı altın**'ları derecesindedir. Bu altınların tam, yarım ve çeyrekleri vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 372-373; Süleyman Südfî, *Üsûl-i Meskûkât-ı Osmâniyye ve Ecnebiyye*, İstanbul 1311, s. 73-74; Hasan Ferîd, *Nakd ve İtibâr-ı Mâlî*, İstanbul 1330, s. 209; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul 1968, s. 241, 245; Cüneyt Ölçer, *Sultan Mahmud II. Zamanında Darbedilen Osmanlı Madenî Pa-raları*, İstanbul 1970, s. 27; Artuk, *İslâmî Sik-keler Kataloğu*, II, 678-679.

İBRAHİM ARTUK

DÂRÜLHUFFÂZ

(bk. DÂRÜLKURRÂ).

DÂRÜLİLİM

(دارالعلم)

Ortaçağ İslâm dünyasında
bazı araştırma kurumlarına ve
kütüphanelere verilen ad.

İslâm dünyasında tercüme ve yük-sek seviyedeki ilmî araştırmaların ya-pıldığı **beytülhikme*** diye adlandırılan merkezler, bir süre sonra yerlerini dâ-rülilimlere bırakmışlardır. Sadece sa-ray mensuplarının, âlimlerin ve bu ku-rumlarda görevli mütercimlerin girebil-dikleri beytülhikmelerin aksine bir va-kıf kuruluşu olarak teşkilâtlandırılan dârülilimler halka açık tutulmakta ve buralarda yer alan kütüphanelerden genellikle her sınıftan halk istifade edebilmekteydi. Araştırma kurumu hüvi-yeti taşıyan beytülhikmelerde bir bö-lüm halinde yer alan kütüphane, dâ-rülilimlerde çok defa bu kuruluşun en önemli kısmını oluşturmakta ve dola-yısıyla dârülilimler bazan da "dârülkü-tüb" şeklinde adlandırılmaktaydılar (Ec-he, s. 145).

1223 (1808)
tarihli
dârülhilâfe
altını
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir.
nr. 1945)

DÂRÜLİLİM

Kaynaklar herhangi bir tarih vermeden, İslâm dünyasında ilk dârüilim'in şair ve aynı zamanda bir Şâfiî fakih'i olan Ebû'l-Kâsım Ca'fer b. Muhammed b. Hamdân el-Mevsilî (ö. 323/934-35) tarafından Musul'da kurulduğunu kaydederler. Yâkût el-Hamevî'nin rivayetine göre bu vakıf kuruluşu herkese açık bir kütüphane idi. Hemen her ilim dalına ait önemli eserlerin, özellikle kurucusunun ilgi alanından dolayı çok sayıda fıkıh, kelâm, edebiyat, felsefe ve astronomi kitabının bulunduğu kütüphanede ayrıca ihtiyaç sahibi okuyuculara yemek veriliyor ve kâğıt temin ediliyordu. İbn Hamdân'ın bütün vaktini geçirdiği bu müessesede konferanslar tertip edilmekte, ders okutulmakta ve sohbet toplantıları yapılmaktaydı. Araştırmacılar, taşıdığı özellikler dolayısıyla Mevsilî'nin kurduğu dârüilim'in tam anlamıyla halka açık ilk kütüphane olduğu görüşündedirler. Kaynaklarda bu kurumla ilgili bilgiler, Mevsilî'nin düşmanlarının tertipleri neticesinde Musul'u terkedişle Bağdat'a gidişle son bulmakta ve binanın da bir süre sonra harap olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü arsası üzerine 552 (1157) yılında Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhâcir'in bir dârühadis yaptırdığı, daha sonraki bir tarihte de oğlu Elvân'ın aynı yerde bir Şâfiî medresesi kurduğu bilinmektedir.

Dârüilim adıyla anılan bir diğer kütüphane, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354/965) tarafından Büst'te kurulmuştur. Büyük bir hadis âlimi ve fakih olan, aynı zamanda tıp ve astronomi gibi çeşitli aklı ilimlere de büyük ilgi duyan Büstî, Şâş'tan İskenderiye'ye kadar çeşitli ilim ve kültür merkezlerini dolaşarak seçkin ulemâdan istifade etmiş, bu arada topladığı değerli kitaplardan zengin bir koleksiyon oluşturmuştu. Bir süre Nisâbur'da ikamet eden, Semerkant ve Nesâ kadılığı da yapan Büstî memleketine dönünce evinin yakınında bir medrese ile kütüphane inşa ettirmiş ve kitaplarını dışarıya çıkarılmamak şartıyla umumun istifadesine sunmuştu. Ayrıca talebelerin ve araştırmacı seyyahların her türlü ihtiyacı kurum tarafından karşılanmaktaydı. Büstî'nin vefatından sonra da bu dârüilim'in V. (XI.) yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

Makdisî, Büveyhî hükümdarlarından Adudüddavle devrinde (978-983) Ebû Ali

b. Sivâr (Sevvâr) el-Kâtib adlı bir kişinin Basra ve Râmhûrmûz'de iki kütüphane tesis ettiğini bildirir. Bunlardan, araştırmacı Youssef Eche'nin dârüilim türü kütüphanelerden saydığı Basra'daki kuruluş İbnü'n-Nedîm'de "hizânetü'l-vakf", Makdisî'de ise "dârülkütüb" şeklinde geçmektedir. Özellikle Mu'tezilî fikirleri yaymak için kurulmuş olduğu ileri sürülen bu kütüphanede adı geçen mezhebin doktrinini öğreten bir de hoca bulunmaktaydı. Yine Makdisî'nin rivayetinden, zengin bir kitap koleksiyonuna sahip olan kütüphanenin geniş bir okuyucu kitlesine hitap ettiği ve buraya yapılan vakıfların Mu'tezile mezhebini öğrenmek isteyenlere bazı imkânlar sağladığı da anlaşılmaktadır. Ancak burası hakkında bilinenler Makdisî'nin naklettiklerinden öteye geçmez. Kurucusunun ölümünden sonra müessesenin ne şekilde devam ettiği konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. İzzeddin İbnü'l-Esîr ve Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, 483 (1090) yılı olaylarını zikrederlerken Basra'nın o yılın cemâziyelevvelinde mehdilik iddia eden bir münecimin taraftarlarından yakıldığını ve bu sırada iki de kütüphanenin yok edildiğini söylerler. Bazı araştırmacılar, bunlardan birinin İbn Sivâr'ın kütüphanesi olabileceğini ileri sürmektedirler.

Büveyhî hükümdarlarından Bahâüddavle devrinde birkaç defa vezirlik görevine getirilen Ebû Nasr Şâpûr b. Erdesîr, 383 (993) yılında Bağdat'ın batısında yer alan Kerh bölgesindeki iki sur arasında, Yâkût'un rivayetine göre ise Mansûr sokağında, çoğunluğu meşhur âlimlerin ve hattatların kaleminden çıkmış eserlerden oluşan büyük bir kütüphane kurmuştur. Bu öğretim ve araştırma müessesesinde 10.400 kitabın mevcut olduğu nakledilmektedir. Sibt İbnü'l-Cevzî'nin yazdığına göre katalogunu da bizzat kurucusu hazırlamıştı. Bağdat'ın kültür hayatında önemli bir yeri bulunan bu kurum, yetmiş yıl kadar süren hayatında ilmi toplantıların ve edebî sohbetlerin yapıldığı bir merkez olmuştur. Ünlü şair Ebû'l-Alâ el-Maarrî Bağdat'ta kaldığı sırada bu kütüphanede çalışmış, hâfız-ı kütüblerinden Abdüsselâm el-Basrî ve Ebû Mansûr'la yakın dostluk kurmuş, *Risâletü'l-gufrân* adlı eserinde de buradan söz etmiştir. Kaynaklardan öğrenildiğine göre Ebû Nasr Şâpûr'un dârüiliminde nâzır ve hâfız-ı kütüb ola-

rak çalışan kimselerin çoğu devrin ünlü âlimleriydi. Ebû Nasr'ın ölümünden (416/1025) sonra da mevcudiyetini sürdüren bu kurumun ne zaman ortadan kalktığı konusunda kaynaklarda farklı iki rivayet bulunmaktadır. Yâkût, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 447 (1055) yılında Bağdat'a girişi sırasında çıkan bir yangında bu kütüphanenin de büyük ölçüde zarar gördüğünü söyler. Yangından artakalan eserleri gözden geçiren Tuğrul Bey'in veziri Amîdülmülk Kündürrî bazı kitapları seçerek Horasan'a götürmüştür. İbnü'l-Esîr ve Bündârî ise kütüphanenin 451 (1059) yılında çıkan yangında yok olduğunu naklederler.

İslâm dünyasındaki dârüilimlerin en ünlüsü, 395'te (1004) Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh tarafından Kahire'de kurulan ve Dârülhikme adıyla da tanınan merkezdir. Hâkim-Biemrillâh büyük bir özenle inşa ettirdiği ve döşettiği bu kuruluşta, kitaplarının büyük bölümü saray koleksiyonundan sağlanan çok zengin bir de kütüphane bulunuyordu. Kaynaklar, başlangıçta Sünnî bir hüviyete sahip olan bu müessesede bütün ilim dallarından eserlerin mevcut olduğunu belirtirler. Her sınıftan insana açık olan dârüilim'in masrafları önceleri Hâkim-Biemrillâh'ın özel bütçesinden karşılanmaktaydı. Halife 400 (1009) yılında hayatının tamamı için bir vakıf kurduğunda buraya da vakfın gelirlerinden pay ayırdı. Dârüilimde kütüphaneden başka toplantı ve dersler için de ayrı bölümler vardı. Kuruluşunun ilk yıllarında burada yapılan ilmi toplantılara, başta devrin ünlü muhaddisi Abdülganî el-Ezdî olmak üzere birçok Sünnî âlim geliyor ve aralarına zaman zaman Halife Hâkim-Biemrillâh da katılıyordu. Muhtemelen Hâkim'in hilâfeti süresince Sünnî karakterini muhafaza eden dârüilim, onun ölümünden sonra İsmâilî propagandacıları (dâî) yetiştiren bir merkez haline geldi ve dâidduâtların kontrolü altına girdi. Youssef Eche'ye göre Hâkim-Biemrillâh'ın dârüilime Sünnî bir görünüm vermesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, şiddetli İsmâilî propagandası neticesinde isyan edecek hale gelen Sünnî Kahire halkını yatıştırmak, ikincisi ise burada okutulacak felsefe dersleriyle İsmâilî propagandaya bir zemin hazırlamak. Bu müessese, Fâtımîler'in imâmet konusunda Nizâriyye ve Müsta'liyye olmak üzere ikiye ayrılmaları sonucunda Vezir Efdal b.

Bedr el-Cemâlî tarafından kapatılmışsa da kısa bir süre sonra 517 (1123) yılında Vezir Me'mûn el-Betâih'nin gayretleriyle başka bir binada tekrar açılmış ve Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Kahire'yi fetheadip (1171) Fâtımî saltanatına son vererek İsmâilî propagandasının merkezi haline getirilmiş olan diğer kütüphanelerle birlikte burayı da dağıtmasına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Halife Hâkim-Biemrillâh'ın, bundan başka Fustat'ta ve bir kiliseden faydalanmak suretiyle de Kudûs'te birer dârülim daha kurduğuna dair bazı rivayetler vardır (Kahire'deki dârülim hakkında daha geniş bilgi için bk. DÂRÜLHİKME).

Kaynaklar, Trablusşam ve civarında yaklaşık kırk yıl (1070-1109) hüküm süren Ammâroğulları'ndan, burada kurdukları dârülim dolayısıyla övgüyle söz ederler. Zehebî'nin nakline göre her ne kadar bundan önce de Trablusşam'da bazı kütüphaneler bulunuyor idiyse de bunlardan hiçbirisi dârülim kadar şöhet kazanmamıştı. Çok zengin bir kütüphaneye sahip olan bu müesseseyi, şehrin Fâtımî valisinin ölümü üzerine bağımsızlığını ilân eden Kadı Ebû Tâlib Hasan b. Ammâr, mensup olduğu Şii-İsmâilî mezhebinin akidesini yaymak ve dâî yetiştirmek için kurmuş ve başta Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ammâr olmak üzere diğer Ammârî emîrleri de kitapların sayısını arttırmışlardır. İslâm kaynakları bu kütüphanedeki kitap sayısı hakkında 100.000 ile 3.000.000 arasında değişen rakamlar verirler. Youssef Eche, bu sayıyı 3.000.000 olarak veren İbn Ebû Tayy'ın Şii olması sebebiyle mübalağa etmiş olabileceğini belirterek 100.000 rakamının daha mâkul görüldüğüne dikkat çekmektedir. İbn Furât bu dârülimden bahsederken dünyada bir benzerinin bulunmadığını söyledikten sonra burada görevli 180 müsten-sihten otuzunun gece gündüz devamlı çalıştığı, Ammâroğulları'nın çeşitli ülkelerdeki adamları tarafından satın alınan kitaplarla kütüphanesinin çok zenginleştiği ve bu sebeple İslâm dünyasının her yerinden buraya okumak, araştırma yapmak için pek çok öğrenci ve hocanın geldiği yolunda bilgiler vermektedir. Ne yazık ki bu müessese, Trablusşam'ın Haçlılar tarafından işgali (1109) sırasında önce yağmalanmış, sonra da yakılmıştır. Olga Pinto, dârülimin yakılışının İslâm kaynaklarında canlı bir şe-

kilde tasvir edilmesine karşılık hristiyan kaynaklarında hiç yer almamasını, müslüman tarihçilerin olayı İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılmasına benzeterrek Haçlılar'a yükleme çabasında olabilecekleri şeklinde açıklayan Lammens'e karşı çıkmakta ve bu durumu, İslâm kültürünü çok az tanıyan ve ondan nefret eden Haçlılar'ın her yerde kütüphane tahribi yaptıkları için bu olayın hristiyan tarihçilerinin dikkatini çekmemiş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır. Öte yandan Batı kaynaklarının, Haçlılar'ın yaptıkları somut delillerle sabit pek çok tahribatı görmezlikten geldikleri veya küçülterek naklettikleri de bilinen bir gerçektir.

Ortaçağ İslâm dünyasında bunlardan başka, kaynakların haklarında kısaca bilgi verdikleri birkaç dârülim daha bulunmaktadır. Basra'da İbn Ebû'l-Bekâ'nın (ö. 499/1105) kurduğu dârülimde Zehebî'nin rivayetine göre 12.000 cilt kitap mevcuttu; bu müessese bedeviler tarafından yağmalanarak yok edilmiştir. Hamdânî hükümdarlarından Seyfûddeve el-Hamdânî'nin (945-967) Halep'teki kütüphanesi her ne kadar kaynaklarda dârülim adıyla geçmiyorsa da Youssef Eche, V. (XI.) yüzyılın ortalarına kadar kurulan kütüphanelerin dârülim karakteri taşıdığını göz önünde tutup bunun da onların arasına dahil edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yine Zehebî'nin bildirdiğine göre bu kütüphanede Seyfûddeve ve başkaları tarafından vakfedilmiş 10.000 cilt kitap bulunmaktaydı. Kaynaklarda bu kütüphanenin, kuruluşundan bir asır sonra yandığı veya Şîîler'le Sünnîler arasında çıkan bir çatışma sırasında yağma edildiği şeklinde farklı rivayetler mevcuttur. Şerîf er-Râdî'nin (ö. 406/1015) ve İbnü'l-Mâristâniyye'nin (ö. 599/1202) Bağdat'ta kurdukları dârülimler ise uzun ömürlü olamamıştır.

Sünnî görüşün kuvvetli bir savunucusu olan Nüreddin Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî gibi hükümdarların İslâm dünyasında önemli bir siyasî güç haline gelmeleri, daha ziyade Mu'tezilî, İsmâilî ve Bâtınî görüşlerin bir öğretim ve propaganda merkezi haline gelmiş bulunan dârülimlerin üç asır kadar süren hayatlarını sona erdirmiş ve dârülimlerin yerini Sünnî birer kuruluş olan dârülhadis ve medreseler almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Makdisî, *Ahşenü't-tekâşim*, s. 413; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, VII, 193; a.mlf., *Mu'cemû'l-büldân* (nşr. Dârü'l-Kütübî'l-Arabî), Beyrut, ts., I, 417-418; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 7-8; Bûndârî, *Târîhu devleti Âl-i Selcûk*, Beyrut 1980, s. 20; Makrîzî, *el-Hıtaş*, s. 459; Ph. Di Trazî, *Hazâ'inü'l-kütübî'l-'Arabîyye fi'l-hâfî-kayn*, Beyrut 1947, I, 101, 121, 139-140, 179-180; N. Elisseeff, *Nur ad-Din*, Damas 1967, I, 107; III, 752; N. Jidejian, *Tripoli Through the Ages*, Beirut, ts., s. 48; Youssef Eche, *Les bibliothèques arabes*, Damas 1967, s. 75-77, 93-95, 99, 103, 108-111, 117, 118, 122-123, 126, 130, 131, 145; H. Busse, *Chalif und Grosskönig. Die Buyiden im Iraq*, Wiesbaden 1969, s. 527; G. Makdisî, *The Rise of Colleges*, Edinburgh 1981, s. 25; a.mlf., "Muslim Institutions of Learning in Eleventh-Century Baghdad", *BSOAS*, XXIV/1 (1961), s. 7-8; Saïd ed-Diveçî, *Târîhu'l-Muşâl*, Musul 1982, I, 192; a.mlf., *Beytül-hikme*, Musul 1392/1972, s. 73-81; Abdülhamîd Ebû'l-Fütûh Bedevî, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-fikrî*, Cide 1983, s. 212-214; G. Awvâd, *Hazâ'inü'l-kütübî'l-kadîme fi'l-'Irâk*, Beyrut 1986, s. 139, 145; P. K. Hitti, *History of the Arabs*, London 1986, s. 628; Yahyâ es-Sââtî, *el-Vakf ve bün-yetü'l-mektebeti'l-'Arabîyye*, Riyad 1988, s. 36, 41, 48; O. Pinto, "The Libraries of the Arabs During the Time of the Abbasids", *IC*, III/2 (1929), s. 225, 236; R. S. Mackensen, "Four Great Libraries of Medieval Baghdad", *Library Quarterly*, sy. 2, London 1932, s. 288, 290-292; a.mlf., "Moslem Libraries and Sectarian Propaganda", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, sy. 51, Chicago 1934-35, s. 100, 102; Muhammed Râgıb et-Tabbâh, "Dârü'l-Kütüb fi Haleb kadîmen ve hadîsen", *MMIADm*, XV/7-8 (1937), s. 300, 301; Abdullah Muhlis, "İjzânâtü 'Alî el-Mağribî fi Trablusşam", *a.e.*, XVIII/3-4 (1943), s. 123; G. Wiet, "Recherches sur les bibliothèques égyptiennes aux XIe siècle", *Cahier de Civilisation Médiévale*, sy. 6, Paris 1963, s. 7, 9; M. Hüseyin Zebîdî, "el-Merâkizü's-sekafiyye fi'l-'Irâk", *el-Mu'errihu'l-'Arabî*, XX, Bağdat 1981, s. 213; Abdullatîf b. Abdullâh ed-Dehiş, "Neş'e-tü'l-Mektebeti'l-İslâmiyye ve tetâvvürühâ hattâ evâhiri'l-'aşri'l-'Abbâsî", *el-'Arab*, sy. VII-VIII, Riyad 1986, s. 496; J. Pedersen, "Mes-cid", *IA*, VIII, 50; D. Sourdel, "Bayt al-Hikma", *El²* (İng.), I, 1141; a.mlf., "Dâr al-'ilm", *a.e.*, II, 127; Mahmut Kaya, "Beytülhikme", *DiA*, VI, 88-90.

İSMAİL E. ERÜNSAL

DÂRÜLİSLÂM

(دارالاسلام)

Müslüman bir devletin
hâkimiyeti altındaki topraklar için
kullanılan fıkıh terimi.

Arapça'da "ev, mahalle, bir kavmin konakladığı veya yerleştiği yer" anlamına gelen dâr kelimesi mecazi olarak kabile mânasını da ifade eder. İslâm hukukunda ise "İslâmî veya İslâm dışı bir